LAUSUNTO EDUSKUNNAN SOSIAALI- JA TERVEYSVALIOKUNNALLE 22.11.2023

Mielenterveyden keskusliitto ry

HE 14/2023 vp, hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi mielenterveyslain ja hallinto-oikeuslain 7 §:n muuttamisesta

Kiitämme mahdollisuudesta lausua asiassa.

Hallituksen esityksessä HE 14/2023 vp esitetään säädettäväksi tahdosta riippumattomaan psykiatriseen hoitoon määrätylle potilaalle tehokas oikeussuojakeino tilanteeseen, jossa häntä lääkitään vastoin hänen tahtoaan.

Toisin kuin voimassa olevan mielenterveyslain (1116/1990) tahdosta riippumattomasta hoidosta tehtävien päätöksien kohdalla, esitys ei antaisi 12 vuotta täyttäneelle lapsen erillistä ja itsenäistä muutoksenhakuoikeutta lääkitsemispäätöksestä. Sen sijaan sovellettaisiin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa annetun lain (808/2019, hallinto-oikeudenkäyntilaki) 25 §:n säännöstä 15 vuotta täyttäneen alaikäisen puhevallasta hänen henkilöään taikka henkilökohtaista etua tai oikeutta koskevassa asiassa.

Perustuslakivaliokunta on kiinnittänyt asiaan huomiota sosiaali- ja terveysvaliokunnalle antamassaan lausunnossa, mutta ei nähnyt ehdotonta valtiosääntöistä estettä sille, että alaikäisen puhevalta määräytyisi joko voimassa olevan hallinto-oikeudenkäyntilain yleissäännöksen mukaisesti tai vaihtoehtoisesti mielenterveyslakiin lisättävällä uudella säännöksellä, jolla muutoksenhakuoikeus annettaisiin jo 12 vuotta täyttäneelle (PeVL 7/2023 vp, kappale 9).

Sosiaali- ja terveysvaliokunta on lisälausuntopyynnössään pyytänyt arvioimaan mielenterveyslakiin mahdollisesti lisättävän uuden säännöksen johdonmukaisuutta.

1) JOHDONMUKAISUUDESTA JA SYSTEMATIIKASTA

Sosiaali- ja terveysvaliokunnan hallituksen esitykseen mahdollisesti ehdottama lisäys on linjassa mielenterveyslain sisäisen systematiikan kanssa. Sekä hoitoon määräämistä ja jatkamista että lakiesityksen mukaan jatkossa myös lääkehoitoa koskevat prosessit olisivat hyvin samankaltaisia: päätökset tehtäisiin samojen viranhaltijoiden toimesta ja näistä päätöksistä tehtävät valitukset käsiteltäisiin niin ikään samoissa tuomioistuimissa ja samanlaisessa asiantuntijajäsenellä vahvistetussa kokoonpanossa.

Mahdollisesti ehdotetussa säännöksessä säädettäisiin 12-vuotiaan lapsen puhevallasta vain hallintolainkäytön osalta. Ei ole selvää, indikoiko muutoksenhakuoikeuden antava puhevalta käytännössä puhevaltaa myös sitä edeltävässä hallintoasian käsittelyssä (päätöksen tekeminen ensiasteen viranomaisessa) – se ei näiden erillisyyden vuoksi sitä varsinaisesti suoraan edellyttäisi, sillä hallintoasian käsittelyä koskeva puhevalta määräytyy hallinto-oikeudenkäyntilain sijaan hallintolain puhevaltaa koskevien säännösten mukaisesti.

Säännökset ovat lähes identtiset keskenään: hallinto-oikeudenkäyntilain 25 §:n mukaan ”[a]laikäisellä, joka on täyttänyt 15 vuotta, ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä tai henkilökohtaista etua tai oikeutta” ja hallintolain 14 §:n mukaan ”[v]iisitoista vuotta täyttäneellä alaikäisellä ja hänen huoltajallaan tai muulla laillisella edustajallaan on kummallakin oikeus erikseen käyttää puhevaltaa asiassa, joka koskee alaikäisen henkilöä taikka henkilökohtaista etua tai oikeutta”.

”Asia” tarkoittaa kuitenkin kummankin lain kontekstissa eri asiaa; hallintolaissa hallintoasian käsittelyä ja hallinto-oikeudenkäyntilaissa hallintoasiaa koskevaa oikeudenkäyntiä.

Mielenterveyslain sääntelytapa poikkeaa siten esimerkiksi lastensuojelulain (417/2007) vastaavasta: lastensuojelulain 21 §:ssä 12-vuotiaalle on annettu erillinen puhevalta häntä ”itseään koskevassa lastensuojeluasiassa”. Näin muotoiltuna säännöksessä tarkoitettu puhevalta tarkoittaa siten puhevaltaa sekä hallintoasian käsittelyssä että hallintoasiaa koskevassa oikeudenkäynnissä.

2) MUUTOKSENHAKUOIKEUDEN VAIKUTUS PROSESSIN EDELTÄVIIN VAIHEISIIN

Ikärajan määrittelyyn liittyy myös suostumuksen antamista ja siten myös päätöksen antamista koskeva näkökulma. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että lapsen huoltajat tai muut lailliset edustajat voivat nuorten lasten kohdalla antaa suostumuksen hoitoon lapsen puolesta, vaikka lapsi hoitoa vastustaisikin. Mielenterveyslain mukainen hoitoonmääräämismenettely tulee sovellettavaksi vasta silloin kun lapsen katsotaan olevan siinä määrin itsemääräävä, että lailliset edustajat eivät enää voi antaa suostumusta lapsen puolesta. Muutoksenhakua koskeva säännös on aiempaa mielenterveyslain muutosta koskeneen hallituksen esityksen (HE 113/2001 vp, s. 22) mukaan kuitenkin vain ohjeellinen, kun arvioidaan, milloin lapsi voi itsenäisesti vastustaa hoitoa.[1]

Samat huomiot ovat relevantteja myös lääkehoitoa koskevan päätöksen kohdalla. Muutoksenhakua koskevaa ikärajaa määritellessä onkin syytä huomioida sen ohjeellinen vaikutus myös lääkitsemistä koskeviin suostumuksiin ja siihen, milloin päätös ylipäätään on tarpeen antaa potilaalle.

3) PUHEVALLAN KÄYTÖSSÄ AVUSTAMINEN

Hallituksen esityksessä muutoksenhakuaika on rajattu 14 päivään. Olen valiokuntakäsittelyn aiemmassa vaiheessa kuvannut lyhyen muutoksenhakuajan mahdollisia ongelmia, joihin on tarpeellista viitata myös tässä yhteydessä käsiteltäessä erityisesti 12 vuotta täyttäneen alaikäisen tosiasiallisia mahdollisuuksia käyttää hänelle nyt ehdotettua erillistä puhevaltaa.

Tahdosta riippumattomassa hoidossa olevalla potilaalla on todennäköisemmin enemmän huomattavia vaikeuksia tehdä valitus asiassaan 14 päivän sisällä kuin muissa vastaavissa

[1] Ks. *Tuori, Kaarlo – Kotkas, Toomas*: Sosiaalioikeus. 6. uudistettu painos. Helsinki 2023, s. 576–577. Luettu e-kirjana osoitteessa verkkokirjahylly.almatalent.fi (21.11.2023).

lyhyen valitusajan asiaryhmissä valituksen tekevällä sellaisella henkilöllä, joka ei ole mielisairauden tai vakavan mielenterveydenhäiriön vuoksi hoidossa, jolla on riittävästi voimavaroja laatia valitus lyhyessä ajassa ja joka ei ole jo mahdollisten muiden rajoitustoimenpiteiden kohteena.

Lastensuojelulain 24.1 §:ssä on säädetty lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän velvollisuudesta avustaa lasta tai nuorta puhevallan käytössä, ohjata tämä oikeusavun piiriin taikka huolehtia siitä, että lapselle haetaan tietyissä tilanteissa edunvalvojaa. Sosiaalityöntekijän avustamisvelvollisuus tukee ja täydentää esimerkiksi sosiaaliasiamiehen roolia.

Tahdosta riippumattomassa hoidossa olevalla lapsella on niin ikään mahdollisuus turvautua esimerkiksi potilasasiamiehen apuun valituksen laatimisessa, mutta mielenterveyslakiin ei sisälly lastensuojelulain 24.1 §:n kaltaista lapsen kanssa työskentelevälle ammattihenkilölle säädettyä avustamisvelvollisuutta. On syytä selvittää, ovatko muut oikeusjärjestykseen sisältyvät normit, kuten lapsen oikeuksien sopimuksen lapsen edun huomioimista edellyttävä 3.1 artikla ja hallintolain 8 §:n mukainen viranomaisen neuvontavelvollisuus riittäviä luomaan viranomaiselle konkreettisen velvollisuuden aktiivisesti avustaa lasta tämän puhevallan käytössä.

Lisätietoja:
Oskari Korhonen
lakimies, Mielenterveyden keskusliitto ry
oskari.korhonen@mtkl.fi